

Bożena Smentek

Prace nad konwersją danych z programów SOWA i MAK do nowego systemu bibliotecznego ALEPH : doświadczenia Biblioteki Uniwersytetu Opolskiego

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1 (36), 175-184

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BOŻENA SMENTEK¹

PRACE NAD KONWERSJĄ DANYCH Z PROGRAMÓW SOWA I MAK DO NOWEGO SYSTEMU BIBLIOTECZNEGO ALEPH DOŚWIADCZENIA BIBLIOTEKI UNIwersYTETU OPOLSKIEGO

Wprowadzenie

Komputeryzacja bibliotek w Polsce rozpoczęła się z początkiem lat siedemdziesiątych XX wieku. W kolejnych dziesięcioleciach następował szybki postęp informatyzacji związany z wdrażaniem specjalistycznych systemów i oprogramowań oraz doborem odpowiednio nowoczesnego sprzętu dostosowanego do potrzeb bibliotecznych.

Warto przypomnieć, że komputeryzacja działalności bibliotecznej nie wynikała z ambicji bibliotek dołączenia do kręgu instytucji innowacyjnych, lecz przede wszystkim z potrzeby usprawnienia informacji o zbiorach bibliotecznych. Okazała się również konieczna z uwagi na wymagania czytelników, którzy oczekiwali szybkiego dostępu do zasobów katalogowych i bibliotecznych konkretnej biblioteki, jak również wielu innych placówek krajowych i zagranicznych.

Zamysł skomputeryzowania działalności Biblioteki Głównej Uniwersytetu Opolskiego zrodził się w 1985 roku. Po zapoznaniu się z organizacją Ústřední knihovni Vysoké školy Pedagogické (Bi-

¹ Biblioteka Główna Uniwersytetu Opolskiego.

blioteki Głównej Wyższej Szkoły Pedagogicznej) w Hradcu Králové podjęto inicjatywę przygotowania własnego lokalnego systemu komputerowego, dostosowanego do toku prac związanych z opracowaniem zbiorów. Pierwszy system o nazwie SWOB (System Wspomagający Opracowanie Biblioteczne) wprowadzono w 1987 roku. Po kilku latach funkcjonowania zdecydowano, by zmienić go w 1995 roku na system SOWA obejmujący wszystkie zakresy działalności bibliotecznej. Decyzję tę uzasadniały szybko powiększające się zbiory biblioteczne i rosnące zapotrzebowanie na informację naukową. Należy nadmienić, że na przestrzeni lat 1997-2007 nastąpił bardzo intensywny rozwój zbiorów Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych Uniwersytetu Opolskiego dzięki uzyskaniu prawa do egzemplarza obowiązkowego². Każdego roku księgozbiór powiększał się o około 35 tys. woluminów lub jednostek książek i czasopism.

Przed konwersją zbioru Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych obejmowały zgodnie z inwentarzem z 31 grudnia 2007 roku 775 738 woluminów lub jednostek egzemplarzowych³.

Wraz ze zmianami organizacyjnymi uczelni następowały także zmiany w strukturze biblioteki. Na skutek połączenia w 1994 roku Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu oraz Instytutu Teologiczno-Pastoralnego i powstania Uniwersytetu Opolskiego w skład bibliotek specjalistycznych weszła biblioteka instytutu, z czasem przemianowana na Bibliotekę Wydziału Teologicznego. Placówka ta, zrzeszona w Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, korzystała z systemu komputerowego MAK.

Działania podjęte w zakresie wdrożenia nowego systemu komputerowego

Konieczność zastąpienia systemu bibliotecznego SOWA, w którym Biblioteka Główna UO pracowała od 5 września 1995 roku, stała się widoczna już od 2001 roku. Od tego czasu podjęto działania

² W ramach Rozporządzenia Ministra Kultury i Sztuki (Dz.U. 1996, nr 152, poz. 722) Bibliotece Głównej UO przyznano egzemplarz obowiązkowy.

³ *Sprawozdanie z działalności Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych Uniwersytetu Opolskiego za rok 2007.*

mające na celu wybór i zakup nowego systemu spośród propozycji oferowanych bibliotekom przez firmy krajowe i zagraniczne. Nowy system miał spełniać rosnące wymagania i oczekiwania użytkowników i bibliotekarzy, podnieść jakość usług informacyjnych i bibliotecznych oraz obsługi badań naukowych i dydaktyki w Uniwersytecie Opolskim.

Działania zmierzające do zmiany systemu miały następujący przebieg:

- powołano zespół ds. wdrożenia nowego systemu komputerowego,

- pracownicy Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych uczestniczyli w licznych prezentacjach programów komputerowych (2001 rok – ALEPH i HORIZON; 2003 rok – PROLIB; 2002, 2004, 2005 rok – SOWA II),

- zorganizowano wyjazdy mające na celu zebranie szczegółowych informacji dotyczących systemów funkcjonujących w bibliotekach akademickich, takich jak: Biblioteka Uniwersytecka w Poznaniu, Biblioteka Collegium Medicum w Bydgoszczy i Biblioteka Politechniki Wrocławskiej.

W czasie spotkań roboczych i dyskusji merytorycznych zapoznano się z działaniem systemów bibliotecznych HORIZON i ALEPH, podejmując jednocześnie:

- analizę zakresu wykorzystania modułów systemu przez korzystające z nich biblioteki (modułu gromadzenia, modułu katalogowania, modułu czasopism, modułu udostępniania oraz modułu przeszukiwania);

- rozpoznanie możliwości dostosowania poznanych programów do potrzeb wynikających ze specyfiki pracy BG UO oraz funkcjonujących baz z informacją o zbiorach i kontaktach czytelników,

- na podstawie przeprowadzonych analiz doświadczeń innych bibliotek powołanie zespołu ds. wdrożenia wybranego systemu, a następnie utworzenie stanowiska bibliotekarza systemowego, któremu powierzono funkcję opieki merytorycznej nad pracami wiążącymi się z wdrażaniem i konwersją danych zawartych w dotychczasowych bazach katalogowych systemów SOWA i MAK.

Dokonując wyboru nowego programu bibliotecznego, kierowano się możliwością konwersji danych z dwóch systemów kom-

puterowych. Po dokładnym rozpoznaniu rynku oferującego systemy biblioteczne oraz na podstawie przeprowadzonych badań i analiz zespół Biblioteki Głównej UO dokonał wyboru systemu informatycznego ALEPH – Automated Library Expandable Program Hebrew University of Jerusalem, produktu firmy ExLibris, założonej i działającej w Izraelu, w Polsce funkcjonującej od marca 2001 roku.

Jest to nowoczesny, zintegrowany program, opracowany specjalnie dla potrzeb dużych bibliotek, ośrodków informacji, muzeów i archiwów. Może posłużyć do skomputeryzowania nie tylko pojedynczej biblioteki, ale także lokalnej sieci bibliotek, co w przypadku Biblioteki Głównej UO oraz dziesięciu bibliotek specjalistycznych zlokalizowanych w różnych punktach miasta miało istotne znaczenie. W ramach takiej sieci biblioteki mogą posiadać wspólne bazy danych lub też zarządzać swoimi katalogami samodzielnie, decydując indywidualnie o formie opisów książek, czasopism i innych dokumentów, o wyborze sposobów wyszukiwania dokumentów w katalogu, o zasadach udostępniania zbiorów itp. Biblioteki mogą współpracować ze sobą na poziomie wypożyczalni⁴. Wszystkie informacje na ekranie są podane w języku polskim, użytkownik zaś może je zmienić zgodnie ze swym życzeniem. Jest to program niezwykle elastyczny, który można przystosować do potrzeb różnego typu instytucji ze względu na możliwość zarządzania różnymi rodzajami danych: opisami książek, czasopism, dokumentów audiowizualnych, danych archiwalnych, patentów, zbiorów specjalnych, jak również pełnymi tekstami dokumentów, fotografiami, mapami, planami wczytywanymi za pomocą skanera. Każdy rekord (opis dokumentu) jest wprowadzany tylko raz do systemu, a następnie może być wykorzystany w całości lub w części w różnych modułach programu, jak np. gromadzenie, opracowanie, wyszukiwanie, wypożyczenia (w tym także wypożyczenia międzybiblioteczne), statystyka biblioteczna itp. Współpracuje z systemami KARO i NUKAT, co ułatwia pracę i pozwala na standaryzację oraz współpracę z innymi

⁴ R. Maniecka-Dziubecka, *System biblioteczny ALEPH*, „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” 2 (2000), http://www.ebib.info/biuletyn-ebib/10/a.php?maniecka_dziubecka, 30.08.2012.

bibliotekami. Wszyscy użytkownicy systemu otrzymują nowe wersje instalacyjne programu ze zmianami zalecanymi przez członków Europejskiej Grupy Użytkowników ALEPH, natomiast polski ośrodek wdrożeniowy systemu w Warszawie zapewnia fachową obsługę programu oraz system szkoleń.

Podpisanie umowy licencyjnej dotyczącej korzystania z oprogramowania ALEPH nastąpiło w grudniu 2006 roku. W styczniu 2007 roku biblioteka przystąpiła do wdrażania nowego oprogramowania i rozpoczęła szkolenia wszystkich pracowników. Konwersję pierwszej kolekcji rekordów opisów bibliograficznych książek do systemu ALEPH przeprowadzono z początkiem tegoż roku, w marcu zaś przystąpiono również do konwersji rekordów opisów bibliograficznych czasopism oraz zbiorów specjalnych. W grudniu 2007 roku zakończono konwersję specjalistycznej bazy bibliograficzno-abstractowej PEDAGOG. Przenoszenie danych ze wszystkich bibliotecznych baz katalogowych i informacyjnych do systemu ALEPH zakończono w styczniu 2008 roku.

Łącznie w trakcie trwania konwersji odbyło się dwanaście szkoleń pracowników, administratorów oraz bibliotekarza systemowego. Podczas szkoleń pracownicy zapoznawali się z nowym systemem bibliotecznym i zasadami jego pracy w modułach gromadzenia, katalogowania, udostępniania zbiorów i informacji naukowej.

Konwersja danych z systemu MAK do ALEPH w obrębie księgozbioru Biblioteki Wydziału Teologicznego

Termin „konwersja danych” (ang. *data conversion*) oznacza zmianę formatu danych na inny, konieczną przy przechodzeniu do innego systemu (komputera, oprogramowania aplikacyjnego lub wersji oprogramowania)⁵.

W Bibliotece Wydziału Teologicznego UO do 2007 roku zbiory opracowywano w programie MAK, stosując hasła przedmiotowe Biblioteki Narodowej oraz słowa kluczowe pochodzące z terminologii

⁵ P. Adamczewski, *Słownik informatyczny*, Gliwice 2005.

nauk teologicznych. Ta zasada indeksowania treści książek znajdujących się w zbiorach tej specjalistycznej biblioteki została utrzymana i uwzględniona przy konwersji danych z bazy MAK do ALEPH.

Ponieważ w programach obu systemów (MAK i ALEPH) opisy bibliograficzne zostały zapisane w formacie MARC21, pole 001 systemu MAK posłużyło do odpowiedniego przekonwertowania opisów książek i czasopism. Przy opisach czasopism rekordy przeniesiono jako opisy w formacie SE (czasopismo).

Konwersja bazy danych obejmującej ewidencję czytelników Biblioteki Wydziału Teologicznego

Ze zbiorów Biblioteki Wydziału Teologicznego korzystają pracownicy naukowcy i studenci tego wydziału oraz liczna grupa osób z zewnątrz. Są to księża zainteresowani literaturą i czasopismami zgromadzonymi w tej bibliotece, a także inne osoby studiujące lub prowadzące badania naukowe. Osoby te były ewidencjonowane tylko w kartotece, która została utworzona w systemie MAK, i w momencie przejścia na system ALEPH nie przeniesiono ich danych do ogólnobibliotecznej bazy czytelników. W bazie ogólnobibliotecznej w początkowym okresie konwersji znajdowały się tylko dane tych osób, którym Biblioteka Główna wydała kartę biblioteczną jako czytelnikom formalnie związanym z uniwersytetem. Nietypowa ewidencja czytelników w tej bibliotece specjalistycznej przysparzała trudności podczas przyjmowania zwracanych książek, przez jakiś czas jeszcze trzeba było ją prowadzić na podstawie kartoteki prowadzonej w oprogramowaniu MAK. Z czasem ujednociono tę bazę, wprowadzając w systemie ALEPH specjalnie dla potrzeb tej biblioteki wyodrębnioną kategorię czytelników spoza uniwersytetu, przydzielając im określony status: 9 – ksiądz. Ta grupa czytelników jest przydzielona tylko bibliotece teologicznej, natomiast w pozostałych bibliotekach sieci grupa użytkowników spoza uczelni otrzymała status: 7 – czytelnik inny.

Kolejny problem dotyczył typologii dokumentów. W systemie MAK nie przewidziano pola, w którym można byłoby oznaczyć

typ dokumentu. Po migracji danych wszystkie opisy książek i czasopism system zapisał jako dokument typu *book* (książka), nie rozróżniając, czy jest to wydawnictwo zwarte, czy ciągłe. Dopiero z czasem udało się wydzielić te dokumenty i zmienić typ dokumentu na właściwy.

Należało także rozwiązać problem niekompletności opisów, znaczna bowiem część rekordów została przeniesiona z pustymi polami⁶. Niekompletne informacje dotyczące danych egzemplarzy książek pojawiły się m.in. w podpolach: biblioteka, sygnatura, numer akcesji, inwentarza, cena i in. Natomiast przy konwersji danych egzemplarzowych czasopism niewypełnienie dotyczyło m.in. pól: rocznik, wolumin, tom, numer akcesji czy numer inwentarza.

To tylko niektóre przykłady trudności, które należało rozwiązać w trakcie konwersji danych Biblioteki Wydziału Teologicznego do nowego programu bibliotecznego.

Konwersja danych z systemu SOWA do ALEPH w obrębie księgozbioru Biblioteki Głównej i pozostałych bibliotek specjalistycznych

Przeniesienie opisów książek i czasopism z zasobów umieszczonych w bazie katalogowej tworzonej do 2007 roku w systemie SOWA wiązało się z konwersją danych dotyczących zbiorów Biblioteki Głównej i dziewięciu bibliotek specjalistycznych. Nie można było zatem realizować konwersji bez wprowadzenia pewnych niezbędnych ustaleń, umożliwiających przeniesienie wszystkich dotychczasowych elementów opisu do bazy tworzonej w nowym programie. Wśród tych elementów bardzo istotny był formalny status egzemplarza w zbiorach, numer inwentarzowy oraz jego lokalizacja w układzie zasobów bibliecznych. Elementy te zostały przeniesione do właściwych pól egzemplarza w systemie ALEPH.

⁶ W systemie MAK dane egzemplarzy książek zapisywano w polu 993, a woluminów czasopism w polu 235. Ponieważ nie wszystkie rekordy miały te pola wypełnione, w związku z tym po konwersji danych do systemu ALEPH pozostały one puste.

Organizując proces konwersji, zdecydowano w pierwszej kolejności przenieść opisy egzemplarzy znajdujących się w katalogach Biblioteki Głównej. W drugiej kolejności odbyła się konwersja danych obejmujących opisy katalogowe egzemplarzy znajdujących się w bibliotekach specjalistycznych. Skutkiem tak zorganizowanej konwersji przy tytule książki (z tego samego wydania) zamieszczono numer inwentarzowy, lokalizację i symbol oznaczający sposób dostępności. Szeregowanie tych oznaczeń odbywało się w ten sposób, że w pierwszej kolejności usytuowano informacje odnoszące się do Biblioteki Głównej, a następnie kolejno do bibliotek specjalistycznych. W ten sposób uniknięto zamieszczania w bazie wielokrotnie pełnych opisów katalogowych tej samej książki.

Warto wspomnieć o nieścisłościach, jakie wystąpiły w przeniesieniu opisu dzieł, których tytuły w oryginale zawierały liczby (np. „20 tysięcy mil” lub „20 000 mil”), te bowiem w nowym oprogramowaniu lokowane były bardzo różnie, powodując przy wyszukiwaniu konkretnego dokumentu określone trudności. Także w tym przypadku starano się wypracować własne rozwiązania.

W systemie ALEPH przy dziełach wielotomowych zrezygnowano z tzw. dopisów kolejno ukazujących się tomów na rzecz indywidualnego opisu każdego tomu jako odrębnej jednostki inwentarzowej. Z tym szczegółem wiąże się również zmiana lokalizacji tomów w obrębie gromadzenia magazynowego. Kolejnym ułatwieniem organizacji pracy była możliwość zmiany bezpośrednio w bibliotekach specjalistycznych sygnatur oraz przydzielonego w oddziale gromadzenia statusu, czyli sposobu udostępniania książek, w zależności od indywidualnych potrzeb każdej w bibliotek. W tym celu powstał specjalnie przygotowany w programie Excel szablon, aby biblioteki mogły same drukować potrzebne etykiety w formacie podobnym do etykiet pochodzących z ALEPH Raporty.

Zarówno w toku konwersji, jak i jeszcze długi czas potem prowadzono przegląd bazy i dokonywano niezbędných korekt.

Konwersja bazy danych obejmującej ewidencję czytelników Biblioteki Głównej i bibliotek specjalistycznych

W pierwszej kolejności przeprowadzono konwersję kont użytkowników w Bibliotece Głównej, a następnie dołączono konta z poszczególnych bibliotek specjalistycznych. Jeśli biblioteki sieci uniwersyteckiej posiadały założone przez siebie konta lokalne, wtedy wypożyczenia z takich kont nie mogły być przekonwertowane, ponieważ brakowało konta podstawowego. Mały problem pojawił się również przy dostępie do kont czytelników. Po wpisaniu numeru karty i hasła pojawiał się komunikat: „Identyfikator/Hasło nie występuje w systemie”. W tym przypadku wystarczyło jednak na koncie czytelnika zaktualizować jego dane, aby ten problem rozwiązać. Należało także uzupełnić hasła użytkowników, którzy nie nadali ich sobie w systemie SOWA, ponieważ ALEPH wymagał haseł do kont w wypożyczalni. W tym przypadku zastosowano najprostsze rozwiązanie, a mianowicie numer karty bibliotecznego był równocześnie hasłem do konta.

Podsumowanie

Rok 2007 można śmiało nazwać rokiem retrokonwersji danych Biblioteki Głównej UO. Odbyła się ona w czterech kolejno zaplanowanych etapach, w których dane do konwersji były podzielone na grupy. Konwersję każdej grupy wykonywano oddzielnie.

Przejsie na nowy program komputerowy w Bibliotece Głównej i bibliotekach specjalistycznych znacznie usprawnił o proces opracowania zbiorów bibliotecznych, czas oczekiwania na książkę znacznie się skrócił, a możliwość zamówienia książki z komputerów domowych świadczy o jego pełnej integracji z czytelnikiem.

Nie ulega wątpliwości, że jednolity program biblioteczny bardzo ułatwił pracę użytkownikom, którzy nie muszą już przeszukiwać dwóch katalogów w celu dotarcia do źródła, a książki wypożyczone w różnych bibliotekach specjalistycznych uniwersytetu znalazły się

na jednym koncie czytelnika⁷. Biblioteka Wydziału Teologicznego dodatkowo zyskała opiekę merytoryczną bibliotekarza systemowego oraz pomoc informatyczną Biblioteki Głównej.

Z pewnością nie uwzględniłam wielu szczegółów związanych z retrokonwersją, wymagają one bowiem dokładniejszego przybliżenia przez konsultacje, które można przeprowadzić bezpośrednio, korzystając z utworzonej bazy w systemie ALEPH, przy udziale bibliotekarza systemowego w Bibliotece Głównej Uniwersytetu Opolskiego.

⁷ U. Grabińska, *Powstanie i rozwój Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2 (2012), s. 51.